

Oedip-rege de Sofocle: ironie tragică sau orbire interioară?

Mariana BOCA

Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava

mariana_boca_ro@yahoo.com

Abstract: In our presentation we problematize the interpretation of Sophocle's Oedipus-king text as a major representation of the tragic irony, to argue a different, even opposite, view on Sophocle's philosophy. The hypothesis we support focuses on the inner blindness of Oedipus, as a source of suffering and existential failure.

Keywords: *tragic irony, inner blindness, Sophocles, Oedipus-king.*

În *Oedip rege*, Sofocle pleacă de la următoarea viziune filosofică și mistică: omul interior *nu* cunoaște adevărul, este neștiutor. Pentru Sofocle, omul este orb; adevărul nu îi aparține și nici înțelepciunea. Soarta omului este cunoscută doar zeilor (nu *Zenului*), care, însă, nu vorbesc direct și viu omului dinlăuntrul omului, ci comunică, uneori, dacă sunt chemați, prin oracole și profeți. Astfel, frânturi de adevăr, adeseori greu de înțeles, pot fi revelate omului.

Orbirea este reprezentarea tragică pe care o alege Sofocle pentru incapacitatea omului interior de a poseda adevărul. Oedip, eroul pe care Sofocle ni l-a lăsat moștenire, una dintre cele mai tragice figuri ale literaturilor din toate timpurile, este întruchiparea conștiinței văduvită prin orbire de accesul la cunoașterea adevărului. În deschiderea textului, cititorul sau spectatorul este proiectat într-un spațiu mitic, supus năpastei inexplicabile. În cetatea Tebei, femeile nu mai pot naște, pruncii mor, oamenii sunt loviți de boală, pământul nu mai dă rod. Preotul cetății vine să ceară regelui Oedip, în numele poporului, să îi izbăvească de nenorocire, așa cum a făcut-o cu mulți ani în urmă, când a învins Sfînxul care teroriza cetatea. Oedip este văzut drept *omul cel mai bun*, izbăvitorul de rău, salvatorul cetății, *prin har ȳiesc*. Lui i se cere să salveze a doua oară cetatea care l-a onorat întronându-l rege și dându-i-o de soție pe Iocasta, soția regelui mort, Laios. Oedip reacționează față de suferința poporului său și vrea să îl ajute, dar răspunsul lui are deja în el un miez neliniștitor: „...Cât suferiți voi toți/ O taină pentru mine nu-i, dar între voi,/ Cari suferiți, nu-i altul chinuit cum sunt./ Pe voi, pe fiecare însă-l doare doar/ Durerea lui; eu însă deopotrivă plâng/ Și soarta Tebei, plâng și soarta mea și-a ta...” [Sofocle, 1969: 267]. Oedip își asumă emfatic suferința întregului său popor. Se autoeroizează, reclamând puterea supraomenească de a primi și de a purta suferința fiecărui om în parte, adăugând la aceasta propriul lui chin. Există în atitudinea lui Oedip o trufie greu camuflată sub chipul durererii. Oedip pare că împărtășește suferința celorlalți, dar se folosește de ea ca să marcheze diferența dintre el și ceilalți, chiar în manifestarea suferinței!... *Cel mai bun om* vrea

să fie recunoscut și drept cel mai mareț, cel mai îndurerat, *supra*-omul. Suferința lui este profund egolatră, pentru că se vrea enormă, întoarsă spre sine, nu spre celălalt. Așadar, suferința lui Oedip este chiar de la bun început atinsă de orbire, prin trufie și autoinflamare a eului, dar mai ales prin absența oricărei urme de umilință și printr-o empatie ratată. Oedip nu are nici o pornire de a se cerceta pe el însuși, de a interioriza durerea și de a face din ea o cale de cunoaștere. Dinamica suferinței la Oedip are o mișcare inversă, de exteriorizare și de autolegitimare eroică.

Momentul decisiv este acela în care Oedip află prin Creon că oracolul lui Apollo a dezvăluit motivul nenorocirii și al morții care s-a abătut asupra cetății: fostul rege, Laios, primul soț al Iocastei, a fost ucis. Cetatea este pedepsită dintr-un motiv simplu și sacru: deși au avut răgaz vreme de douăzeci de ani, nici familia lui Laios, nici poporul Tebei nu au făcut nimic pentru ca ucigașul să fie descoperit și pedepsit. Răul necurățat s-a amplificat monstruos în timp, până la dimensiunea catastrofei. Ucigașul lui Laios trebuie găsit și supus pedepsei. Numai așa se poate restabili echilibrul în lume. Sofocle dă conținut epic unei credințe fundamentale a vechilor greci, dar și a tuturor popoarelor mediteraneene. Oedip, însă, nu respectă deloc cutuma. Mai rău, o sfidează: îl blestemă pe ucigașul încă necunoscut al lui Laios să nu poată să fie niciodată purificat și-l condamnă la surghiun, fără să știe că își hotărăște în acel moment lui însuși soarta. În credința lumii lui Oedip, cel care comite o crimă putea fi purificat de păcat printr-un ritual al focului, al apei și al sângelui. Purificarea era, astfel, o formă de iertare. Oedip, prin blestemele lui repetate ferm, interzice poporului să permită purificarea ucigașului lui Laios. *Capetele sălbatice ale omului dinlăuntru* lui Oedip încep să se arate. *Omul cel mai bun*, binecuvântat cu *har zeiesc*, se întunecă destul de repede, stăpânit de o energie malefică pe care *nu* o vede și căreia, de aceea, nu i se împotrivesc. Oedip își rostește blestemul sub imperiul unei mâni *oarbe*, pentru că el încalcă o lege nescrisă străveche și îl condamnă la *ne*-iertare pe ucigașul lui Laios, înainte să îl cunoască, fără a cerceta crima, împrejurările, evenimentele. Nesocotința, graba și cruzimea cu care Oedip, de pe poziția regelui stăpân, decide verdictul asupra crimei, înainte de orice deliberare, arată lipsa lui de discernământ, sfidarea legilor și a cutumelor, nesupunerea și neobișnuința de a urma o lege colectivă.

Este de remarcat faptul că Oedip decide fără drept de apel, în mod radical despotice, cum trebuie să se poarte toți cetățenii Tebei cu ucigașul lui Laios, interzicându-le libertatea morală și tradiția religioasă de hotărî singuri și de a acorda, în spiritul credinței lor, dreptul la purificare celui care înfăptuise crima în urmă cu douăzeci de ani. *Omul cel mai bun*, cum îl numea pe Oedip preotul cetății, apare deja sălbatec și rău în ura cu care îl blestemă pe ucigașul încă nedescoperit. Din nou, e tot mai evidentă orbirea interioară de care suferă Oedip și incapacitatea lui de a se cerceta pe sine și de a se autocontrola. Oedip vrea să instituie o lege morală, nu prin iertare-purificare, ci prin cruzime, excludere, condamnare fără apel. Sofocle întrebă conștiința cititorului dacă este aceasta o adevărată lege morală sau o falsă lege morală: „Osânda îi va fi surghiunul.../[...]...oricine-ar fi cel vinovat,/ Aici, în țara-n care-s eu cârmuitor,/ Să nu-i deschidă nimeni ușa lui!/ O vorbă nu-i iertat să-i spună careva!/ Nici la jertfiri sau rugi și pronosiri cu stropi/ Sfințiți să-l ia părtași/ Ci să-l alunge toți/ Din casa lor, că-i o rușine pentru noi,/ Precum la Delfi mi-a venit oracolul/ Zeiesc. Așa vreau să slujesc eu zeului/ Și regelui cel răposat...” [Sofocle, 1969: 270]

Oedip nu se oprește aici, blestemul lui intră într-un *crescendo* asemănător furiei fără limite și spune: „El singur ucigaș, sau că-a avut și alți/ Părtași, târască-și zilele în chin și-amar!/ Așa-i blestem!” [Sofocle, 1969: 274]. Însă, brusc, tonul lui Oedip se schimbă, surprinzător. Vorbește „prietenos” corului (spune textul), și o voce nouă dinlăuntru lui,

caldă și rațională, dă de înțeles, în mod straniu, că știe adevărul, că ar cunoaște taina ascunsă a nașterii lui, dar și și a crimei pe care o făcuse: „Și chiar de zeii nu v-ar fi cerut, voi tot/ Erați datori să cercetați, să nu lasați/ Această pată-asupra țării regelui/ Ucis – un om atât de bun! Să cercetați/ Mereu și peste tot! Iar eu, ce-i sunt urmaș/ În scaunu-i regesc, cum și-n al lui culcuș,/ Căci azi a mea-i nevasta lui, iar pruncii lui,/ De n-ar fi fost de soartă greu loviți, ei azi/ Tot “tată” mi-ar fi spus – ca și ai mei – eu vreau/ Ca să-l răzbun, că greu au fost ei urgisiți,/ Cum l-aș fi răzbunat pe tata.” [Sofocle, 1969: 275] Cine este acest alt Oedip care ne vorbește? Ce voce din conștiința lui Oedip verbalizează direct: „...Cum l-aș fi răzbunat pe tata”? [Sofocle, 1969: 275] În această secvență stranie pare că se suprapun milimetric două conștiințe în Oedip: o conștiință cunoscătoare și morală, opusă unei conștiințe sălbăticită, tulburată de necunoaștere și de suferință. Sofocle dramatizează plenar natura duală a omului interior, dar și faptul că, undeva, chiar în Oedip, se poate auzi vocea care spune adevărul. Însă Oedip însuși, chiar în timp ce o verbalizează, o ignoră! Este paradoxul orbirii interioare.

Neputința și căderea morală a lui Oedip se revelează deplin în momentul crucial al întâlnirii cu Tiresias, bătrânul prooroc orb al Tebei, care este chemat să dezvăluie identitatea ucigașului lui Laios. Orbirea fizică a lui Tiresias se opune orbirii interioare a lui Oedip. Ochii închiși spre lume ai lui Tiresias se deschid înlăuntru și văd adevărul, pentru că „lui zeii îi șoptesc... Doar el/ Să afle adevăru-a fost ursit de zei”. Tiresias răspunde neașteptat lui Oedip, care îi cere să izbăvească de moarte Teba prin rostirea adevărului: „A ști e groaznic lucru, vai, când nu- i de vrun/ Folos acelui care-ar ști; ăst adevăr/ Eu îl știam, dar l-am uitat...” [Sofocle, 1969: 277] Iată că, prin vorbele proorocului Tiresias, Sofocle, în mod dramatic, pune la îndoială necesitatea cunoașterii adevărului. Cum poate fi cale spre bine și fericire un adevăr nimicitor, care va distruge viețile celor pe care îi va atinge?! Ce este, de fapt, adevărul? E întrebarea lui Tiresias către cititor. Iar dacă întrebarea este retorică sau nu, doar cititorul decide. Cui folosește, apoi, adevărul? Ce legătură este între cunoașterea adevărului și fericirea omului, mai întrebă textul lui Sofocle. Tiresias, spre surprinderea cititorului, mărturisește că știa demult cine l-a ucis pe Laios și știa, deci, că Oedip, ucigașul lui Laios, îl urmează la tron și se căsătorește cu propria mamă, pentru că nu cunoaște adevărul despre nașterea și părinții lui. Tiresias nu oprește producerea acestor realități tragice. De ce?! Simpla proximitate a unui asemenea adevăr îl înspăimântă pe prooroc, pentru că anticipează suferința și distrugerea pe care o va produce în momentul dezvăluirii lui. Decide, de aceea, în mod absolut neașteptat, să se retragă în uitare. Sofocle ne provoacă să dezvoltăm în mintea noastră problema pe care o pune Tiresias, interpretând și hotărârea lui. Tiresias îi spune lui Oedip că nu vrea să arate cine este ucigașul lui Laios și îl roagă să îi respecte dorința: „Ah, lasă-mă să plec! Și soarta – crede-mă –/ Mai bine ne-om răbda-o-așa, și tu și eu.” [Sofocle, 1969: 278] Cât de stranie este de fapt, tăcerea lui Tiresias, vreme de douăzeci de ani, și apoi refuzul lui de a vorbi?

Dacă judecăm lucrurile din această primă perspectivă a lui Tiresias, vedem că Oedip ajunge să își ucidă tatăl pentru că nu îl cunoaște. Apoi se căsătorește cu propria lui mamă și face copii cu ea, din același motiv simplu și crud: pentru că nu știe că este mama lui. Tragedia lui Oedip ar fi cauzată *doar* de *ne*-cunoașterea adevărului. Oedip ar fi victima unei sorți arbitrare și nemiloase. De aceea, Tiresias, cuprins de milă, vrea să îl protejeze și să îl cruțe de suferință, pentru că Oedip pare un om bun și mai ales pare a fi unul dintre aleșii zeilor: un om înțelept, învingător al Sfinxului. Destinul tragic al lui Oedip îl determină pe prooroc să se împotrivescă propriei meniri și chiar adevărului însuși, într-o neașteptată revoltă surdă contra zeilor, a căror hotărâri nu le înțelege vreme de douăzeci de ani. Și

totuși, merită Oedip această milă? Această înțelegere a lucrurilor este congruentă cu adevărul ultim *despre* Oedip?

Tocmai straniul comportament al proorocului care refuză să proorocească declanșează ruperea planurilor realității și a legăturilor dintre aparență și esență. Oedip, cel bun și înțelept se transformă brusc într-o fiară cuprinsă de mânie, de ură și de trufie, tocmai în momentul în care proorocul vrea să îl apere de un destin fără ieșire. Oedip îl amenință pe Tiresias că-l va pedepsi și îl acuză că el l-a ucis, de fapt, pe Laios! Salbăticia firii lui Oedip iese toată la suprafață. Și-atunci, perspectiva primă a lui Tiresias asupra lui Oedip se schimbă în opusul ei. Dintr-o dată, Tiresias are, împreună cititorul, revelația unui alt adevăr, ascuns dincolo de arbitraritatea aparentă a sortii: cauza tragediei trebuie căutată în dinamica omului interior al lui Oedip. Tiresias înțelege, înfrânt, de fapt, de propria neputință că l-a judecat greșit pe Oedip și îi spune direct: „Îl cauți pe ucigaș? Ești însuși tu!” [Sofocle, 1969: 280]. Reacția acuzatului nu întârzie. Furia lui Oedip se dezlanțuie fără limite. Îl umilește și-l supune batjocurii pe Tiresias, imaginează intrigi, își închipuie că se află în miezul unui complot organizat de Creon, fratele Iocastei și, în culmea nebuniei sale oabe, îi contestă legătura lui cu zeii, nu îl mai recunoaște ca prooroc, pentru că nu a știut să înfrunte Sfinxul! Oedip se îndreaptă spre autoproclamarea sa ca prooroc al cetății. Nebunia pare să pună dintr-o dată stăpânire pe mintea lui Oedip. Rațiunea începe să îl părăsească. Tiresias, însă, lămurit definitiv asupra naturii interioare a lui Oedip, îl înfruntă fără frică, îi retează toată energia și-i arată cumplitul sfârșit care îl așteaptă. Proorocul iese din uitare, își recapătă vederea interioară, primește demn toate viziunile care i se dezvăluie și citește cu precizie în aura întunecată a lui Oedip șuvoiul năprasnic al evenimentelor imposibil de evitat, care însă decurg matematic din chiar faptele și alegerile lui Oedip: „Îți spun: mă-nvinuiești că-s orb. Dar oare tu,/ Cu ochii-ți buni, tu năruirea nu ți-o vezi?/ Nici unde stai? Și nici cu cine viața-ți duci?/ Din cine te-ai născut o știi? Și nici că-ai tăi,/ Și morți, și vii, de tine se-ngrozesc? În mers/ Cumplit, blestemul crunt pe care maică-ta/ Și tatăl tău ți l-au zvârlit te va lovi,/ Te-o alunga de-aici. Tu astăzi vezi; curând/ Doar bezna-ai s-o mai vezi. Și unde vaietu-ți/ nu va vui? Ce peșteră din Citeron/ Nu-l va-ngâna, când taina nunții-ai să ți-o știi?” [Sofocle, 1969: 283]

Mulți comentatori ai lui Sofocle văd în destinul lui Oedip ilustrarea ironiei tragice. Din asemenea perspectivă, Oedip ar fi victima arbitrariului, victima neputințioasă a unei logici vicioase a întâmplărilor care îl condamnă la cel mai cumplit scenariu al vieții, fără ca el să aibă nicio vină. Este întemeiată ipoteza ironiei tragice ca mecanism devastator al existenței lui Oedip și a tuturor celor din familia lui? Tiresias contrazice net, frontal această interpretare, deși chiar el se încrede întâi în inocența lui Oedip și vrea să îl protejeze. Proorocul Tiresias deconspiră fără dubiu vina lui Oedip, după ce renunță la autoblocajul interior construit în mod excepțional, prin încălcarea chiar a voinței zeilor, care îi dau iluminarea interioară și puterea de a rosti adevărul despre Oedip. Faptul că Oedip nu își cunoaște părinții nu este decât o poartă spre adevărul profund. Nu *ne*-cunoașterea părinților îl condamnă la suferință și nefericire tragică pe Oedip, ci *ne*-cunoașterea și ne-stăpânirea *capetelor sălbatice* ale firii proprii și *ne*-cultivarea cu grijă a *capetelor blânde*. Tiresias îi profetește lui Oedip: „Azi îți vei ști și nașterea și moartea ta!”. Iar atunci când Oedip îi cere să vorbească mai limpede („Te-ntreci cu vorba-ți încălțită și-n doi peri”), Tiresias îl acuză că nu își folosește inteligența profetică, darul dat de zei, de a desluși adevărul ascuns („Și tu nu o dezlegi? N-ai fost tâlmaci dibaci?”). Așadar, Tiresias arată explicit că Oedip, cel care a învins Sfinxul, avea și puterea de a descoperi adevărul despre părinții săi și nașterea lui, dacă s-ar fi întors spre el înșuși și dacă s-ar fi dedicat harului profetic și efortului de a fi mereu mai aproape de adevăr și de a trăi în proximitatea lui.

Oedip, însă, mereu mai orbit interior, vede în poziția lui Tiresias batjocură și dispreț față de marea lui victorie („Tu-mi ici în răs isprava cea mai mare-a mea!”). Tiresias ne luminează: „Dar tocmai ea – izbânda ta – te-a și pierdut.” [Sofocle, 1969: 283-294] Oedip s-a autocondamnat la o tragedie fără ieșire, arată Tiresias, tocmai în momentul în care el învinge Sfinxul, pentru că acceptă să o ia de soție pe Iocasta și să fie rege, fără să cerceteze cum a murit fostul rege, fără să respecte legea nescrisă care cerea mai întâi descoperirea ucigașului și pedepsirea lui, fără să se întrebe nici o clipă dacă e firesc să primească intrarea într-o familie și întemeierea propriei familii înainte de a lămuri problema nașterii lui, aceea care l-a determinat să își părăsească cetatea unde a crescut și părinții adoptivi. Oedip nu își folosește harul divin ca să cerceteze și să caute adevărul, el se mulțumește cu o răsplătă uriașă, nesocotind datoria de a folosi darul profetic, ca energie călăuzitoare spre un adevăr, pe care se angajase să îl caute: adevărul despre identitatea lui ultimă. Sofocle dramatizează o problemă vitală pentru conștiința omului: nu putem construi în siguranță nici un destin dacă nu ne cunoaștem originea, rădăcinile, părinții.

Provocat de acuzațiile lui Tiresias, Oedip are un moment suprem de sinceritate, în fața Iocastei, căreia, abia în această situație limită, îi dezvăluie ce știe și ce nu știe despre originea sa, dar și o crimă pe care a lăsat-o în uitare, vreme de douăzeci de ani. „Mi-a fost părinte Pólybos, cel din Corint;/ Iar mamă-mea Merópe-a fost, din Dórida .../[...] la un ospăț,/ Un om, tot bând el vin, s-a îmbătat. Mi-a spus:/ “Copil din flori și de pripas!” Indirect, Sofocle comentează în subtext: Oedip și-a delimitat vreme de douăzeci de ani un spațiu existențial perfect, ca o insulă a fericirii, lăsând în așteptare grave întrebări nerezolvate, mai ales vina ascunsă a unei crime. Niciodată armonia nu este posibilă, arată Sofocle, dacă se întemeiază pe uitare, minciună, greșeală neispășită.

Oedip își aduce aminte de părinții care l-au crescut și de episodul care a schimbat cursul vieții lui: află că Pólybos și Merópe nu ar fi, de fapt, decât părinți adoptivi. Oedip este rănit în orgoliul său, cum singur mărturiseste, deși Pólybos și Merópe neagă adevărul, îl mint, din dragoste: „Din fire-atunci/ Mi-am și sărit. O zi cu greu m-am stăpânit;/ A doua zi, la tata și la mamă-mea/ M-am dus. I-am întrebat; ei foc s-au și făcut/ Pe cel ce-atunci mă ocărăse... Am plecat/ Înseninat; dar îndoiala sufletul/ Adânc mi-l chinuia...” Ce dezvăluie mărturisirea lui Oedip? Dragostea cu care îl înconjoară Pólybos și Merópe nu contează. Oedip nu reușește să o primească. El nu o vede, orbirea interioară începe să se manifeste, pentru că foarte tânărul Oedip se hrănește din dragostea pentru el însuși, și nu din iubirea pentru ceilalți ori măcar din sentimentul acelora pentru el. *Ego*-ul lui suferă o lovitură pe care nu știe să o poarte și-atunci fuge, în mod laș, la Delfi ca să întrebe oracolul cine îi sunt părinții : „O vorbă nu le-am spus,/ Nici tatii și nici măică-mi, și-am și pornit/ La Delfi, pe furiș... Dar Febus, el,/ La întrebarea-mi n-a răspuns.”

Răspunsul căutat i se refuză. În schimb, i de comunică o proorocie înfricoșătoare: „Atât mi-a spus:/ Că peste câte-îndur, asupra-mi vor cădea/ Urgii și-amaruri fel și chip: că sunt ursit/ Să mă-mpreun cu mamă-mea, să zămislesc/ Urmași ce-or fi rușinea lumii-ntregi și că-s/ Ursit să fiu al tatii ucigaș... Și cum/ L-am auzit l-am auzit am și plecat eu din Corint.” [Sofocle, 1969: 301] Termenii „*ursi*” sau „*ursit*”, traduși din greaca veche, fac referire explicită la ideea de predestinare. Oedip este supus unei vești șocante: destinul îl va conduce spre o suferință cumpită – uciderea tatălui și zămislirea copiilor cu propria mamă. Dar, în acest moment care pregătește episodul culminant al tragediei, este bine să unim firele din țesătura textului și să căutăm revelarea logicii profunde a lui Sofocle, care nu mi se pare a fi nicidecum una univocă și simplă, așa cum este de cele mai multe ori evocată și interpretată.

Direcția aproape unanim promovată de toată tradiția interpretării lui Sofocle asumă fără obiecții ipoteza ironiei tragice, ca pe un adevăr incontestabil: scenariul vieții lui

Oedip este construit dincolo de voința lui. El ar fi victima unei vinovății la care nu participă, dar pe care o plătește. Tatăl lui, Laios, greșește. El înfruntă zeii în mai multe feluri. Își dorește un fiu contra voinței lor, iar când fiul i se naște, hotărăște să îl arunce pe „un munte neumblat”, așa cum chiar Iocasta va povesti, din cauza unei profeții parțial coincidente cu cea care i se comunică mult mai târziu lui Oedip: „Cândva lui Laios îi vestise-oracolul – /[...] că-a fost ursit a fi/ Ucis de mâna chiar a unui fiu de-al lui/ Și-al meu...[...]/ Trei zile nici s-au scurs de când veni pe lume-al său copil, și Laios gleznele-i/ I le-a legat și-apoi a pus de l-au zvârlit/ Pe-un munte neumblat...” [Sofocle, 1969: 297] Iată motivul principal pentru care unul dintre cunoscuții comentatori ai culturii grecești, elenistul René Schaerer, sintetizând ceea ce se spusese deja despre eroul lui Sofocle în prima parte a secolului XX, în cartea sa *L'homme antique et la structure du monde intérieur d'Homère à Socrate*, din 1958, afirmă că Oedip, deși vinovat prin pornirea sa către mânia, inspiră mai multă compătimire decât dezaprobare, pentru că ar fi, în mod evident victima unei ironii fără ieșire a destinului. [Schaerer, 1958: 186]

Aceasta poziție este reluată în diverse variante, până astăzi, iar Oedip este transformat de tradiția comentatorilor occidentali într-un arhetip cultural al victimei ironiei tragice. Din acest nucleu s-au dezvoltat diferite teorii speculative, dintre care cele mai radicale, dar și cele mai îndepărtate de țesătura internă a textului și de gândirea lui Sofocle, sunt cele ale lui Sigmund Freud și Jacques Lacan. Este și motivul pentru care nu mă voi raporta deloc la ele, deoarece punctul meu de vedere se bazează pe o vedere opusă: întoarcerea în text și redescoperirea, pe cât posibil, a gândirii lui Sofocle, așa cum se reflectă în acest text și nu în toată opera lui, prin reprimarea tentației de a extrage din poveste un arhetip a cărui identitate să poată fi recunoscută în toată curgerea culturii occidentale. Aș zice mai mult: arhetipul oedipian al victimei ironiei tragice este mai degrabă creația comentatorilor lui Sofocle și mai puțin sau deloc a lui Sofocle însuși. Comentatorii occidentali au dedus din text o figură verbală pe care apoi au mitizat-o și, în cele din urmă, prin teorii speculative cu impact în circulația ideilor din lumea secolului XX, au transformat-o într-un mit cultural autonom, cu o existență și o evoluție absolut paralelă cu textul lui Sofocle, dar cu impact mare asupra receptării și înțelegerii atât a lui Sofocle, cât și a spiritului grec antic.

Mitul oedipian a operat astfel ca un principiu reduționist asupra textului și asupra conștiinței depozitate în el, sărăcind foarte mult revenirea la Sofocle și la vechii greci. Voi încerca să demonstrez că gândirea lui Sofocle nu este de tip imperativ și închis, ci rămâne interogativă și deschisă, chiar în timp ce e atinsă de un duh dubitativ și pesimist. Aceasta este și sursa inepuizabilă a textului lui Sofocle, care fascinează până astăzi cititorii sau spectatorii. Deși povestea este arhicunoscută, ea reușește să creeze în conștiința cititorului sau a privitorului starea de *catharsis*, adică ruperea de propria realitate și intrarea într-o realitate fragilă, impalpabilă – (?)realitatea conștiinței problematice a lui Oedip, dincolo de istorie și chiar dincolo de propriul mit.

Dacă Sofocle ar fi făcut din Oedip realmente o victimă fără nici o șansă a unui destin batjocoritor, el ar fi autoblocat povestea într-o logică seacă și eroii lui ar fi fost demult uitați. Și-atunci, cum se văd mișcările conștiinței lui Oedip, dar și a celorlalți eroi, mai ales a lui Tiresias, a lui Creon și a Iocastei, dacă ne apropiem de text cu mai puțină dorință de autoafirmare și mai mare nevoie de a-l întâlni pe Sofocle, creatorul lui? În primul rând trebuie să ne aducem aminte de poziția lui Tiresias și să o legăm de ceea ce ne dezvăluie pe de o parte Oedip, și pe de altă parte Iocasta. Tiresias îi re-poșează lui Oedip că nu și-a folosit *harul zeiesc* ca să descopere adevărul despre el însuși, așa cum reușise să identifice adevărul în ghicitoarea Sfinxului. Deloc întâmplător, Sfinxul întreabă cine este ființa care la început merge în patru

picioare, apoi în două picioare, ca să ajungă apoi să meargă în trei picioare, dar care are tot timpul un singur glas și care, cu cât are mai multe picioare, cu atât e mai slabă. Oedip răspunde că acea ființă nu poate fi decât omul, care în copilărie merge în patru labe, la maturitate stă în două picioare, iar la bătrânețe se sprijină într-un baston.

Ghicioarea Sfinxului este emblematică fiindcă rezumă existența materială și realitatea văzută în care evoluează omul în timpul vieții lui terestre. Așadar, Oedip recunoaște cu ușurință însemnele identității umane în parametrii ei exteriori. Tiresias îi zice direct lui Oedip, așa cum am scos în evidență anterior, că *putea să meargă mai departe și să vadă mai mult* („Cu ochii-ți buni, tu năruirea nu ți-o vezi“?). Vederea exterioară nu dezvoltă, din nefericire, vederea interioară în Oedip. Piedica este chiar firea lui Oedip, emoțiile negative care îi blochează rațiunea și îl conduc spre decizii iraționale, lipsite de un sens moral. Dacă, dimpotrivă, ar fi urmat calea fină a interiorizării emoțiilor și a exploatarii lor spre autocunoaștere, la întâlnirea dintre rațiune și revelație, și-ar fi asumat responsabilitatea abandonată de a sluji *harul zeiesc* pe care l-a primit și, drept răsplată, și-ar fi câștigat trezia minții, lumina interioară! Spre această convingere ne îndreaptă cuvintele proorocului Tiresias. În acest fel, Oedip mai întâi ar fi înțeles și ar fi acceptat cu ușurință că Pólybos și Merópe nu sunt părinții lui. Adevărul acesta i-a fost mai mult decât accesibil. Așa *se vede* din perspectiva neutră, dar participativă, a conștiinței cititorului, dezamăgit de neputința ciudată a lui Oedip de a asimila un adevăr atât de limpede exprimat. Oedip îl neagă cu frică și mânie inversunată.

Sofocle arată cititorului cum frica de umilință naște o conștiință atât de confuză, până la a deveni oarbă în fața adevărilor celor mai evidente. Umilința de a fi *“copil din flori și de pripas”* ar fi trebuit să fie, în economia existenței, o falsă încercare sau ceea ce am numi o *probă ușoară* pentru orgoliul tânărului Oedip, adoptat de un rege și răsfățat de dragostea acestuia. El are astfel șansa de a deveni stăpânul propriului destin, tocmai supunându-se lui fără trufie! Ca să înțelegem greșeala morală a lui Oedip, e nevoie să reconstituim minimal etica lumii lui, care, pe fond, nu ar trebui să fie foarte diferită de etica lumii noastre. Oedip este salvat de zei. Dintr-un *„copil din flori și de pripas”* (destinat morții de proprii lui părinți) ajunge fiu de rege. Această descoperire ar fi trebuit să producă în conștiința lui Oedip recunoștință și mulțumire. Însă Oedip, dă un altfel de conținut evenimentului, se opune lui, cu nemulțumire sălbatică, cu îndârjire oarbă („Din fire-atunci/ Mi-am și sărit. O zi cu greu m-am stăpânit“). Transformă, astfel, cu de la sine putere, proba ușoară într-o încercare fatală și intră într-o logică a faptelor pe care nu o poate controla, pentru că se livrează lipsei de rațiune, *ne-înțelepciunii și fricii*. Din stăpân al destinului devine prizonier al acestuia, pentru că alege să respingă cu ură – umilința, supunerea, recunoștința.

Prin urmare, prin proorocul Tiresias – mintea clarvăzătoare, cel prin care vorbesc zeii – Sofocle ne spune că Oedip este, într-adevăr sub presiunea unui destin distructiv și nedrept. Dar, tot Tiresias ne transmite fără dubiu: Oedip are, în același timp, o inteligență și un har pe măsura destinului său excepțional, prin care poate depăși și poate învinge ursita tragică! Iar Tiresias este vocea unei conștiințe colective transistorice, vocea lumii lui Oedip. În credința acelei lumi și în gândirea lui Sofocle, există întotdeauna o corespondență subtilă, dar fermă, neîndoielnică, între destinul omului și capacitatea cu care el este *ursit* să îi facă față și să îl depășească, prin voință și alegeri proprii. Este o convingere morală și mistică, în același timp, exprimată mai târziu în conștiința culturilor creștine răsăritene, inclusiv în cea greacă, astfel: *fiecăruia îi este dat cât poate duce*.

Așadar, tragedia lui Oedip nu vine din imposibilitatea de a acționa, ci din faptul că greșește toate alegerile și ratează toate șansele în înfruntarea cu destinul, preferând mereu să cultive *capetele sălbatice* ale omului său interior, în locul *celor blânde*: în locul umilinței alege

mânia; în locul recunoștinței alege trufia; în locul rațiunii, alege frica; în locul *iscodirii* (cum spunea Socrate), adică al cercetării atente, alege sensurile înșelătoare; în locul bunătății alege cruzimea. Fiecare dintre aceste alegeri greșite reprezintă o treaptă înspre orbirea interioară.

BIBLIOGRAFIE

- Filosofia, 1984: *Filosofia greacă până la Platon*, II, Partea 1, București, Editura științifică și enciclopedică.
- Socrate, 1996: *Socrate omul. Chipul lui Socrate în Dialogurile lui Platon*. Antologie platoniciană. Antologiile Humanitas, Studiu introductiv și selecție a textelor de Cristian Bădiliță, București, Editura Humanitas.
- Schaerer, 1958: René Schaerer, *L'homme antique et la structure du monde intérieur d'Homère à Socrate*, Paris, Payot.
- Sofocle, 1969: *Tragedii*. Traducere, prefață, note și indice de George Fotino, București, Editura pentru Literatură Universală.